



*Tonga*

**LAO KI HONO PULE'I 'A E PA'ANGA 'A E  
PULE'ANGA**

**VAHE 2.10**

**Tohi Lao Fakatonutonu 2020**





## LAO KI HONO PULE'I 'A E PA'ANGA 'A E PULE'ANGA

### Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

#### Kupu

<b>KONGA I - TALATEU</b>	<b>7</b>
1 Hingoa nounou.....	7
2 'UHINGA' I LEA .....	7
<b>KONGA II - KO E FATONGIA KE TOKANGA'I HONO PULE'I 'O E PA'ANGA</b>	<b>12</b>
3 Ngaahi fatongia 'o e Minisitā .....	12
4 Ngofua ke foaki 'e he Minisitā hono ngaahi mafai.....	12
5 Ko e Sekelitali Pa'anga.....	12
6 Lava ke ma'u mai ha fakamatala .....	12
<b>KONGA III - NGAahi PATISETI MO E LAO KI HONO FAKAHU ATU 'O E PA'ANGA KI HE NGAahi NGĀUE 'A E PULE'ANGA</b>	<b>13</b>
7 'Esitimetri.....	13
8 Founga 'o e 'Esitimetri.....	13
9 Fiema'u Pa'anga Fakahū Atu.....	13
10 Fehikitaki 'i he ngaahi polokalama.....	14
11 Totongi ki hono 'oatu 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi sevesi.....	14
12 Fakatonutonu ki he Sino'i Pa'anga Talifaki .....	15
13 Pa'anga Fakahū Atu haohaoa.....	15
14 Taimi mo hono fakangofua 'o e Lao Fakaangaanga ki he Fakahū Atu 'a e Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga .....	16

## **KONGA IV - PA'ANGA 'A E PULE'ANGA, SINO'I PA'ANGA 'A E PULE'ANGA MO E PA'ANGA TALASITI** **16**

15	Ko e Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga.....	16
16	Ngaue'aki 'a e pa'anga 'a e Pule'anga.....	17
17	Pisinisi fakapangike 'a e Pule'anga.....	17
18	Ngofua ke 'inivesi 'a e ngaahi palanisi .....	18
19	'Imipelesi.....	18
20	Totongi 'ikai ha tali totongi.....	18
21	Ngaahi totongi fakafoki mo e ngaahi fakatonotonu .....	19
22	Pa'anga talāsiti .....	19

## **KONGA V - NŌ, NGAahi NŌ PA'ANGA, MO E NGAahi MALU'I** **20**

23	'E ikai nō 'a e Pule'anga kehe mei he Lao'ni .....	20
24	Founga mo e fakamo'oni 'o e aleapau nō pa'anga.....	20
25	Mafai ke fakahoko ngaahi nō pa'anga .....	20
26	Ngaahi nō pa'anga ki he Pule'anga.....	20
27	Ngaahi aleapau nō pa'anga fekau'aki .....	21
28	Ngaahi sitoka, ngaahi pōnite, mo e ngaahi tohi fakamo'oni fakapapau.....	21
29	Ngaahi tohi pa'anga faka-Fale Pa'anga.....	21
30	Mo'ua 'a e Pule'anga .....	21
31	Mafai ke foaki ha malu'i mo e fakapapau ke malu'i.....	22
32	To'o mo e tukuange 'a e koloa malu'i ki he Pule'anga.....	22
33	Fakamole ki hono malu'i 'o e ngaahi malu'i 'a e Pule'anga.....	23
34	Lesisita 'o e ngaahi nō mo e ngaahi malu'i.....	23

## **KONGA VI - LIPOOTI FAKAPA'ANGA** **23**

35	Ngaahi fakamatala fakapa'anga .....	23
36	Ngaahi fakama'opo'opo fakakuata .....	24
37	Ke kau 'a e totongi 'i he ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e ngaahi fakama'opo'opo .....	24
38	Ngaue faka'akauni 'oku ngaue'aki fakalukufua.....	25

## **KONGA VII - NGAahi HIA MO E TAUTEA** **25**

39	Ngaahi hia mo e tautea .....	25
40	Tautea'i 'o e kau 'ofisa tali ui .....	26

## **KONGA VIII - NGAahi KUPU KI HE NGAahi ME'A KEHE** **26**

41	Ngaahi mole 'ikai ala fakafoki .....	26
42	Minisitā ke ne tokanga'i hono totongi 'a e vahenga 'a e Kau Ngāue 'a e Pule'anga.....	27
43	Fakapapau ke malu'i .....	28
44	Ngaahi tu'utu'uni .....	28
45	Ngaahi fakahinohino faka-Fale Pa'anga .....	28
46	Ngaahi tu'utu'uni fakataimi .....	28

47	'E malohi 'a e Lao'ni .....	28
48	Fakapekia mo e hoko atu .....	29





## LAO KI HONO PULE'I 'A E PA'ANGA 'A E PULE'ANGA

KO E LAO KE TU'UTU'UNI KI HONO PULE'I 'E HE PULE'ANGA 'A E  
ME'A FAKAEKONOMIKA MO FAKAPA'ANGA<sup>1</sup>

Kamata'anga [30 'o Sune, 2003]<sup>2</sup>

### KONGA I - TALATEU

#### 1 Hingoa nounou

'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki hono Pule'i 'a e Pa'anga 'a e Pule'anga.

#### 2 'Uhinga'i lea

'I he Lao'ni, tukukehe ka fiema'u ha to e 'uhinga kehe 'i hono tu'unga —

“**ofisa tali ui**” oku 'uhinga ki he —

- (a) 'Ofisa Pule Ngaue kotoa pe 'o ha Potungaue pe ha taha kuo fokotu'u ke ne ngaue 'i he lakanga 'Ofisa Pule Ngaue 'o e Potungaue;<sup>3</sup>
- (b) taha kotoa pe 'oku fiema'u ke ne fai ha fakamatala 'i he Lao ni pe 'i ha Lao kehe fekau'aki mo ha ngaahi pa'anga 'a e pule'anga;
- (c) taha kotoa pe 'a ia kuo fakafatongia'aki 'i ha Lao, Tu'utu'uni, Tu'utu'uni faka-Falepa'anga pe 'i ha fokotu'u lakanga, 'a hono tanaki, ma'u mai pe tufa atu ha pa'anga 'a e pule'anga pe pa'anga talasiti pe ko ha taha tonu 'oku ne ma'u mai pe tufa atu ha pa'anga 'a e pule'anga pe ha pa'anga talasiti; mo e

- (d) taha kotoa pe 'oku fakafatongia'aki hono fakatau mai, tauhi mo tuku atu pe ko e fai ha fakamatala ki ha pa'anga 'a e pule'anga pe ngaahi ma'u'anga pa'anga 'a e pule'anga;

**“ngaahi 'inivesi kuo fakangofua”** 'oku 'uhinga ki ha —

- (a) ngaahi malu'i kuo 'oatu 'e he Pule'anga 'o Tonga;
- (b) ngaahi malu'i kuo 'oatu 'e ha pangike 'oku fakalele fakalao 'i Tonga;
- (c) ngaahi malu'i kuo 'oatu 'e ha kautaha muli 'oku 'i ai hano tu'unga kuletiti faka'inivesi pe tu'unga kuletiti lelei ange kuo fanongonongo 'e ha kautaha fakatu'utu'unga kuletiti 'iloa fakavaha'apule'anga;
- (d) ngaahi 'inivesi kehe kuo fakahā 'e he Minisitā 'i he fakangofua 'e he Kapineti; mo e
- (e) ngaue fakapisinisi 'e fakahoko 'e ha sino ko ha pisinisi 'a e pule'anga 'i he Lao ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga;<sup>4</sup>

**“Ofisi 'Atita”** 'oku 'uhinga ki he 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale;

**“pangike”** 'oku tatau mo e 'uhinga 'o e fo'i lea ko ia 'i he Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga<sup>5</sup>;

**“pule ngāue”** 'oku 'uhinga ki he 'ofisa pule ngaue kuo fokotu'u ke ne pule'i ha pisinisi 'a e pule'anga;

**“Ofisa Pule Ngaue”** 'oku 'uhinga ki he 'ofisa pule ngaue 'a e Pule'anga 'oku ne tokangaekina ha Potungaue;<sup>6</sup>

**“Sino'i Pa'anga Talifaki”** 'oku 'uhinga ki ha fakamole —

- (a) na'e 'ikai ha 'amanaki fakapotopoto 'e malava ke fakakau 'i he 'Esitimeti 'o ha Vouti;
- (b) 'e fiema'u ki hono fakahoko ha ngaahi ngaue fakapolokalama; pea
- (c) 'oku 'ikai ke lava 'o totongi mei hano fehikitaki holo 'o e ngaahi pa'anga mei he loto'i pa'anga kuo vahe'i ki ha polokalama pe mei he loto'i pa'anga fakakatoa kuo vahe'i ki he ngaahi polokalama fekau'aki 'o ha Potungāue;

**“Esitimeti”** oku 'uhinga ki he ngaahi fakamatala ki he ngaahi pa'anga hū mai mo e fakamole fakaangaanga 'i ha ta'u fakapa'anga fakataha mo ha ngaahi fakamatala fakamahino, 'a ia 'oku fakahū ki he Fale Alea;

**“ngaahi fakamatala pa'anga”** 'oku 'uhinga ki he ngaahi fakamatala pa'anga 'oku fiema'u 'i he Lao'ni;

**“ta'u fakapa'anga”** 'oku 'uhinga —

- (a) fekau'aki mo e Pule'anga mo e ngaahi fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga ki he vaha'a taimi ko e mahina 'e hongofulu ma ua 'o ngata 'i he 'aho 30 'o Sune; pea
- (b) fekau'aki mo ha pisinisi 'a e pule'anga, ki he vaha'a taimi faka'akauni fakata'u 'a e sino ko ia;



**“ngaue faka'akauni 'oku ngaue'aki fakalukufua”** ‘oku ‘uhinga —

- (a) ki he ngaahi tu'unga mo e founa fakatauhitohi kuo fokotu'u 'e he Kautaha Fakavaha'apule'anga 'a e Kau 'Akauniteni 'o hangē ko ia 'oku ngaue'aki 'e he Pule'anga mo e ngaahi pisinisi 'a e Pule'anga; pe
- (b) kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha tu'unga pe ha founa fakatauhitohi pehē 'oku 'uhinga ia ki he ngaahi tefito'i tu'utu'uni pe ngaahi founa fakatauhi tohi kuo fakangofua 'e he Sekelitali ki he Pa'anga mo e 'Atita Seniale;

**“fakafofonga faka-Pule'anga”** ‘oku ‘uhinga ki ha 'ofisi, kautaha pe ha me'angāue 'a e Pule'anga kehe mei ha Potungāue pe pisinisi 'a e pule'anga;

**“ngaahi pa'anga tokoni”** ‘oku ‘uhinga ki he —

- (a) ngaahi pa'anga 'oku 'ikai ke to e totongi fakafoki 'a ia 'oku ma'u mai mei he ngaahi Pule'anga kehe, ngaahi kautaha fakavaha'apule'anga pe fakalotofonua pe ni'ihi fakafoki'ituitui; pe
- (b) ngaahi pa'anga 'oku totongi atu 'e he Pule'anga 'o Tonga ki ha ngaahi Pule'anga kehe pe ngaahi kautaha pe kakai fakafoki'ituitui fakavaha'apule'anga pe fakalotofonua 'a ia 'oku 'ikai ke toe totongi fakafoki;

**“imipelesiti”** ‘oku ‘uhinga ki ha taha kuo tuku ki hono nima ha pa'anga 'a e pule'anga ke fakamoleki;

**“Minisitā”** ‘oku ‘uhinga ki he Minisitā 'oku ne tokangaekina e pa'anga;<sup>7</sup>

**“ngaahi pa'anga”** ‘oku kau heni —

- (a) 'a e ngaahi tohi fetongi pa'anga; mo
- (b) ha fa'ahinga malu'i pe ki hono totongi 'o ha ngaahi pa'anga;

**“pa'anga femate'aki”** ‘oku ‘uhinga ki ha pa'anga hū mai kuo ma'u 'a ia 'oku ngāue'aki ki hono fakapa'anga 'a e ngaahi ngāue 'o ha Potungāue pea 'oku fakamafai'i ki he taumu'a ko ia 'e ha Lao ki hono Fakahū Atu ha Pa'anga ki he Ngaahi Ngāue 'a e Pule'anga 'o fakatatau ki he Lao ni;

**“ngaahi ola”** ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi uesia pe ngaahi ola ma'ae kakai mei he ngaahi polokalama pe ngaahi ngāue 'a e Pule'anga;

**“ngaahi polokalama”** ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi ngāue 'oku fiema'u ke fakatupu'aki 'e he Potungāue 'a e ngaahi koloa mo e ngaahi ngāue;

**“pisinisi 'a e pule'anga”** ‘oku ‘uhinga ki ha kopolesio fakalao, kopolesio, kautaha pe taha kehe 'a ia 'oku ma'u 'i ai 'e he Pule'anga ha kaunga pule;

**“mo'ua 'o e pule'anga”** ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi mo'ua kotoa pe 'o e Pule'anga ka 'oku 'ikai ke kau ai ha mo'ua 'o e Pule'anga 'i ha'ane talāsiti ki ha taha kehe;

**“Sino'i pa'anga 'a e Pule'anga”** ‘oku ‘uhinga ki he Pa'anga 'a e Pule'anga kuo fokotu'u 'i he Lao'ni;

**“pa’anga ‘a e pule’anga”** ‘oku ‘uhinga ki he pa’anga kotoa pe kehe mei ha pa’anga talāsiti ‘oku ma’u mai ‘e he Pule’anga, kau ai ‘a e pa’anga hū mai kotoa pe, ngaahi tokoni, ngaahi nō mo ha ngaahi pa’anga kehe, mo e ngaahi ponite kotoa pe, ngaahi tepenisia, mo ha ngaahi malu‘i kehe ‘oku ma’u mai ‘e he, pe tuku ‘i ha ‘akauni ‘a e, pe ala totongi ki he, pe ‘oku ma’u ‘e he, pe ‘oku fakahū ki he Pule’anga ‘e —

- (a) ha ‘ofisa ‘o e Pule’anga ‘i hono lakanga pe ko ia; pe
- (b) ha taha pe ma’ae Pule’anga;

**“ngaahi ma’u’anga pa’anga ‘a e pule’anga”** ‘oku ‘uhinga ki he fale mo e kelekele pe koloa fakataautaha ‘oku ma’u pe ‘oku ‘a e pe ‘oku tauhi ‘e he Pule’anga, pe ha fakafofonga, pisinisi ‘a e pule’anga pe ‘e ha taha kehe ma’ae Pule’anga;

**“ngaahi malu‘i ‘a e pule’anga”** ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi malu‘i ‘oku ne fakafofonga‘i ‘a e ‘inivesi, pe ‘oku ne fakapapau‘i ha totongi, ‘o ha pa’anga ‘a e pule’anga;

**“ngaahi lekooti”** ‘oku ‘uhinga ki ha fakamatala kuo lekooti mo tauhi ‘i ha fa’ahinga founa pe ‘o kau ha tohi, ngaahi ‘akauni, ngaahi tohi hokohoko, ngaahi faile, ngaahi vausia, ngaahi tali totongi, ngaahi sieke, ngaahi lekooti, ngaahi lesisita, ngaahi pepa, ngaahi tohi, ngaahi peleti faitā, ngaahi mai-kofilimi, ngaahi nekativi faitā, ngaahi me’a kuo paaki, ngaahi tepi, ngaahi tisi, ngaahi lekooti fakakomipiuta, ngaahi tisi iiki mo e misini fakakomipiuta, ngaahi takainga tepi fakaavaava, mo ha fa’ahinga me’a kehe pe kuo tohi, paaki, hiki tatau, tepi makinito, lekooti fika faka‘elekitulonika pe ha fa’ahinga fakamatala kehe pe, pea ‘oku kau ai ‘a e ngaahi pepa kotoa pe mo e ngaahi lekooti kehe fekau‘aki mo e ngaahi ngāue mo e founa faka‘akauni pe ko ha fakamatala kuo lekooti mo tauhi ‘i ha fa’ahinga founa pe;

**“Minisitā Fekau‘aki”** ‘oku ‘uhinga —

- (a) fekau‘aki mo ha Potungāue, ko e Minisita kuo fakanofa ke ne tokanga‘i ‘a e Potungāue ko ia;
- (b) fekau‘aki mo e ‘ofisi ‘o e Fale Alea, ko e Sea; pea
- (c) fekau‘aki mo ha pisinisi ‘a e Pule’anga, ko e Minisitā kuo fakanofa ke ne tokanga‘i ‘a e pisinisi ‘a e Pule’anga ko ia;

**“pa’anga hū mai”** ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi pa’anga kotoa pe ‘oku ma’u mai ‘e he Pule’anga ‘oku ‘ikai ke toe totongi fakafoki;

**“ngaahi malu‘i”** ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi tohi fakamo‘oni kuletiti, ko e ‘o‘ona ‘o e ngaahi Sitoka pe ngaahi ponite pe ko e totonu ‘o‘ona fekau‘aki mo e ngaahi me’a fefakatau‘aki ma’u mei ai;

**“koloa malu‘i”** ‘oku ‘uhinga ki ha koloa pe ngaahi koloa kuo tukupa ko ha fakapapau ‘o e fakakakato ‘o ha fatongia pe ko ha totongi fakafoki ‘o ha no ‘a ia ‘e mole ‘o ka ‘i ai ha ta‘etotongi;

“**tu’utu’uni ke hiki e pa’anga**” ‘oku ‘uhinga ki hano hiki ‘aupito ‘o ha pa’anga hulu kuo tuku atu mei ha polokalama ‘i ha loto‘i Potungāue ki he Sino‘i Pa’anga Talifaki;

“**fakamole fakalao**” ‘oku ‘uhinga ki he fakamole ‘oku totongi mei he Sino‘i Pa’anga ‘a e Pule’anga ‘o fakatatau ki he ngaahi tu’utu’uni ‘a e Konisitutone pe totongi mei he Sino‘i Pa’anga ‘a e Pule’anga pe mei ha sino‘i pa’anga kehe ‘a e pule’anga pe mei ha ‘akauni ‘o fakatatau ki ha Lao kehe ‘a ia ‘oku tu’utu’uni mahino ai ko e fakamole fakalao ia;

“**nō fakataimi pau**” ‘oku ‘uhinga ki ha nō ‘oku ‘ikai ke taumu‘a ke totongi fakafoki ‘i loto ‘i he ta‘u fakapa’anga ‘oku fakahoko ai ‘a e nō ko ia;

“**Sino‘i Pa’anga ‘a e Pule’anga Tonga**” ‘oku ‘uhinga ia ki he ngaahi pa’anga ‘oku ma‘u fakalotofonua ‘e he Pule’anga;

“**Ngaahi Fakahinohino faka-Falepa’anga**” ‘oku ‘uhinga ki he Ngaahi Fakahinohino faka-Falepa’anga ‘oku ‘oatu ‘i he Lao ni;

“**akauni talasiti**” ‘oku ‘uhinga ki ha ‘akauni talāsiti kuo fokotu‘u ‘i he Lao ni

“**pa’anga talasiti**” ‘oku ‘uhinga ki he —

- (a) pa’anga kuo fakahū ki he Pule’anga ‘o fakatatali ki hano fakakakato ‘o ha fehu‘aki pa’anga pē ha fakakikihi pea ‘a ia ‘e ala totongi fakafoki ki he taha na‘a ne fakahū pe ‘e ala totongi ki he Pule’anga pe ki ha taha kehe;
- (b) ki ha pa’anga ‘oku totongi ki he Fakamaau’anga ‘a ia ‘e ala totongi fakafoki ki he taha na‘a ne totongi pe ki ha fa’ahinga hono tolu, koe ‘uhi ko ha Lao, tu’utu’uni, tu’utu’uni faka-Fakamaau’anga pe ha mafai kehe;
- (c) ki ha pa’anga te‘eki ke ‘eke‘i ‘a ia kuo taimi ke totongi ki ha pe ‘oku ma‘u ‘e ha taha ka kuo fakahū atu ki he Pule’anga;
- (d) ki ha pa’anga ‘oku totongi ki he Pule’anga ko ha talasiti ki ha fa’ahinga taumu‘a ‘a ia ‘e fakangofua ‘e he Minisitā; pea
- (e) ki ha pa’anga ‘oku ma‘u ‘e he pe ‘oku taimi ke totongi atu ki ha taha ‘a ia ka kuo ma‘u mai ‘e he Pule’anga ‘o fakatatau ki ha alepau ‘i he vaha‘a ‘o e Pule’anga mo e taha ko ia;

“**Vouti**” ‘oku ‘uhinga ki he fo‘i pa’anga ke fakamole ‘i he tu’unga lahi pau kuo fakamafai‘i ‘i ha Lao ki he Vahe‘i Atu ‘a e Pa’anga ki he Ngāue ‘a e Pule’anga.

## KONGA II - KO E FATONGIA KE TOKANGA'I HONO PULE'I 'O E PA'ANGA

### 3 Ngaahi fatongia 'o e Minisitā

Ko e fatongia 'o e Minisitā ke ne pule'i e pa'anga 'a e Pule'anga fakatonutonu ki he Lao.

### 4 Ngofua ke foaki 'e he Minisitā hono ngaahi mafai<sup>8</sup>

'E ngofua ki he Minisitā 'i he tohi fakalukufua pe fekau'aki mo ha me'a pau, ke ne foaki ki he Sekelitali Pa'anga pe ha toe taha kehe pe 'oku ne fakakaukau 'oku fe'unga, ha ni'ihī 'o hono ngaahi mafai 'i he Lao ni tukukehe ka tapui 'e ha lao kehe.

### 5 Ko e Sekelitali Pa'anga

Kuo pau ko e Sekelitali 'a e 'ulu fakangāue 'o e Potungāue Pa'anga pea kuo pau ke ne lipooti ki he Minisitā.

### 6 Lava ke ma'u mai ha fakamatala

(1) Kuo pau ke ma'u 'e he Minisitā 'a e mafai —

(a) ke ma'u kakato mo tau'atāina 'i he taimi kotoa pe 'a e ngaahi 'akauni mo e ngaahi lekooti mei he kau 'ofisa tali ui 'o fekau'aki, fakahangatonu pe ta'efakahangatonu, mo —

(i) hono tanaki, ma'u mai, fakamoleki, 'oatu pe ngāue'aki 'o e pa'anga 'a e pule'anga; pea mo

(ii) hono ma'u mai, tauhi, tuku atu, 'oatu pe ngaue'aki 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga 'a e pule'anga,

pea ke sivi mo faka'eke'eke ki ai fekau'aki mo ui mai ha fa'ahinga fakamatala tupu mei he ngaahi 'akauni mo e ngaahi lekooti ko ia; pea

(b) kapau 'oku 'i ai ha 'uhinga ke ne tui ai kuo maumau'i pe ngalingali kuo maumau'i 'a e Lao ni, 'e ha 'ofisa tali ui ke ne fokotu'u atu ki he ma'umafai fokotu'u lakanga ke fakamālōlō'i fakataimi 'a e 'ofisa tali ui ko ia mei he'ene ngaahi ngāue mo hono ngaahi fatongia fakapa'anga kotoa pē, 'o fakatatali ki ha fakatotolo.

(2) 'I hono ngāue'aki hono ngaahi mafai 'i he kupu ni, 'e ngofua ke fokotu'u 'e he Minisitā 'i he tohi ha taha ke ne fai ha faka'eke'eke mo lipooti ki ate ia fekau'aki mo ha me'a pe ngaahi me'a kuo fakamahino'i 'i he tohi fokotu'u lakanga.

## KONGA III - NGAahi PATISETI MO E LAO KI HONO FAKAHU ATU 'O E PA'ANGA KI HE NGAahi NGĀUE 'A E PULE'ANGA

### 7 'Esitimeti

- (1) Kuo pau ki he Minisitā, ke ne teuteu'i mo fakahū ki he Kapineti' ha fakamatala 'o e pa'anga hū mai fakaangaanga ki he ta'u fakapa'anga hoko mai' fakataha mo ha fakamatala 'o e ngaahi pa'anga fakaangaanga 'e vahevahe atu fakapatiseti.<sup>9</sup>
- (2) Kuo pau ke teuteu'i 'e he Minisitā 'a e 'Esitimeti, 'o fakatatau ki he patiseti kuo fakangofua 'e he Kapineti, ke fakahā atu ki he Fale Alea ki he ta'u fakapa'anga ka hoko'.<sup>10</sup>
- (3) Kuo pau ke fakahū atu 'e he Minisitā 'a e 'Esitimeti ki he ta'u fakapa'anga hoko mai' ki he Fale Alea'.
- (4) Kuo pau ke fakakau 'a e fakamatala ki he fakamole fakalao' 'i he 'Esitimeti' koe'uhi' ke ne 'oatu 'a e fakamole fakakātoa 'oku fakaangaanga ki he ngaahi polokalama pe ngaahi ngāue 'a e Pule'anga.
- (5) Ko e fakamatala ki he fakamole fakalao' kuo pau ke kau ai ha fakamatala nounou 'o e ngaahi fakamole fakalao kotoa pē 'oku fakaangaanga ki he ta'u fakapa'anga hoko mai, 'o fakahā ai 'a e mafai ki ha totongi atu 'e fai pea ke hā ai 'a e ngaahi fika faka'esitimeti fakafehoanaki kuo fakalelei'i ki he me'a taki taha ki he vaha'a taimi fakapatiseti kuo hili'.

### 8 Founga 'o e 'Esitimeti

Kuo pau ke kau 'i he 'Esitimeti 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni 'o fekau'aki mo e Vouti taki taha —

- (a) ko e Minisitā 'oku ne tokanga'i 'a e Vouti;
- (b) ko e Potungāue 'oku ne pule'i 'a e Vouti;
- (c) ha fakamatala nounou ki he ngaahi ngāue 'a e Potungāue 'oku ne ma'u 'a e Vouti ko ia 'o kau ai 'a e fakamole mo e pa'anga hū mai fakaangaanga; mo
- (d) ha fakamatala kehe fekau'aki mo ia 'e tu'utu'uni 'e he Minisitā.

### 9 Fiemā'u Pa'anga Fakahū Atu

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ke fakamoleki ha pa'anga 'a e pule'anga tukukehe kapau kuo fakamafai'i 'a e fakamole ko ia 'e ha Lao ki he Fakahū atu 'a e Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga 'o fakatatau ki he kupusi'i (2) pe tukukehe kapau ko ha fakamole fakalao.

- (2) Kuo pau ke ngata 'a e mafai ke fakamoleki ha pa'anga pe ke fai ha ngaahi fakamole pe ha ngaahi fakamo'ua 'o fakatatau ki he Lao ki hono Fakahū Atu 'a e Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga 'i he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga 'oku kau ki ai 'a e Lao ko ia.
- (3) Fakatatau ki he kupu 10, 'e ngofua ke fakamoleki ha pa'anga kuo fakahū atu 'i he kupu ni ki he me'a pe kuo fakahū atu ki ai 'o 'ikai ki ha toe 'uhinga kehe.
- (4) Ko e fakamole taki taha 'o e pa'anga 'a e pule'anga kuo fakahoko 'i ha fakamole fakalao kuo pau ke pulei' ia mo 'ai hano fakamatala faka'akauni 'i he founga tatau mo hono fakamoleki 'o e pa'anga 'a e pule'anga 'i ha Lao ki he Fakahū Atu 'a e Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga.
- (5) Ko e ngaahi pa'anga tokoni 'oku ma'u mai hili hono tali 'o e Lao Fakaangaanga ki he Fakahū Atu 'o e Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga kuo pau ke fakahū ia ki he ngaahi Vouti 'oku kau ki ai 'o 'ikai ke toe fiema'u 'a e fakangofua 'a e Fale Alea.

## 10 Fehikitaki 'i he ngaahi polokalama

- (1) 'E ngofua ki he Minisitā, 'i he kole 'a e Minisitā 'oku fekau'aki mo ia, ke ne tu'utu'uni ke hiki ha pa'anga mei ha polokalama kuo 'osi fakahū atu ki ha polokalama kehe 'a e Potungāue ko ia kapau 'oku —
  - (a) 'ikai ke fakalahi 'e he paa'nga kuo hiki 'a e pa'anga kuo fakahū ki he polokalama ko ia' 'o laka hake 'i he pēseti 'e 10 ki he ta'u fakapa'anga ko ia;
  - (b) 'ikai ke fepaki 'a e hiki mo hono fakahoko 'o e polokalama 'oku hiki mei ai 'a e pa'anga ko ia; pea
  - (c) 'ikai ke liliu 'a e pa'anga fakakatoa kuo fakahū atu ki he Potungāue 'i he ta'u fakapa'anga ko ia.
- (2) Kuo pau ke 'i ai ha kupu 'i he 'Esitimeti 'oku lekooti ai ha ngaahi fehikitaki kuo fai 'o fakatatau ki he kupusi'i (1), 'i he ta'u fakapa'anga ko ia pe ki he ta'u fakapa'anga hoko mai, pea ko e ngaahi feliliuaki fakapatiseti ko ia kuo pau ke fakahā ia 'i he ngaahi fakamatala fakapaanga ki he ta'u ko ia.

## 11 Totongi ki hono 'oatu 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi sevesi

Fakatatau ki he kupu 12(1), 'e ngofua ke hilifaki 'e ha Potungāue ha totongi ki hono 'oatu 'o e ngaahi koloa pe ngaahi sevesi, kapau ko ia 'oku ne tali ko ha Potungāue kehe ka kuo pau ke tomu'a 'i ai ha felotoi ke hilifaki 'a e ngaahi fakamole 'e hoko ki he Potungāue 'oku 'oatu ki ai.

## 12 Fakatonutonu ki he Sino'i Pa'anga Talifaki

- (1) Kuo pau ke kau 'i he 'Esitimeti 'oku 'oatu ki he Fale Alea ha Vouti ki he Sino'i Pa'anga Talifaki, mo ha pa'anga fakahū atu ki ai fakaangaanga 'e 'ikai toe laka hake 'i he peseti 'e nima 'o e Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga 'o Tonga.
- (2) Kapau 'e fakakaukau 'a e Minisitā 'oku totonu ke fakangofua ha fakamole mei he Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga 'i ha ta'u fakapa'anga 'a ia 'oku laka hake 'i he, pe kuo 'ikai ha pa'anga 'e fakahū atu ki ai 'e he Fale Alea, 'e ngofua ke ne hiki, 'i hano fakangofua 'e he Kapineti, ki ha polokalama 'e taha pe lahi ange kuo fakahingoa ha pa'anga pe ngaahi pa'anga mei he Sino'i Pa'anga Talifaki 'a ia te ne pehē 'e taau 'o a'u ki he kae 'ikai toe laka hake 'i he fakakatoa 'o e palanisi 'oku ala ma'u 'i he Sino'i Pa'anga Talifaki mei he taimi ki he taimi.<sup>11</sup>
- (3) Kapau, lolotonga hono vakai'i 'o e ngāue faka'ekonomika pe fakapa'anga, 'oku tu'utu'uni 'e he Kapineti 'oku fiema'u ke toe fakatonutonu 'a e fakamole, 'e ngofua ki he Minisitā, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke ne tu'utu'uni ke hiki e ngaahi pa'anga mei he polokalama pē mei ha ngaahi polokalama pea kuo pau ke fakahū 'a e ngaahi pa'anga ko ia ki he Sino'i Pa'anga Talifaki.<sup>12</sup>
- (4) Kuopau 'e 'ikai ngofua ke fai ha fakamole 'o laka hake, pe 'ikai ke 'i ai ha pa'anga kuo fakahū atu ki ai 'o kehe ia mei he tu'utu'uni 'i he kupu ni.
- (5) Kuo pau 'e 'ikai ke ngaue'aki 'a e kupu'ni ki he fakamole fakalao.
- (6) Kuo pau ke fakakau 'i he ngaahi fakamatala fakapa'anga ki he ta'u fakapa'anga kuo tali ai ha ngaahi fehikitaki 'i he kupu ni, hono toe vakai'i takitaha 'o e pa'anga fakahū atu, fakataha mo ha fakamatala ki he ngaahi 'uhinga 'o e toe vakai'i ko ia 'o tatau ai pē pe na'e toki fakahū atu ha pa'anga pehe kimui lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga 'i ha lao fakatonutonu pe lao fakalahi 'o ha Lao ki hono Fakahū atu ha Pa'anga ki he Ngaue 'a e Pule'anga.

## 13 Pa'anga Fakahū Atu haohaoa

- (1) Ko e pa'anga fakahū atu kotoa pe kuo pau ko e lahi fakakatoa ia 'o e fakamole 'oku fiema'u, tukukehe ka 'i ai ha tu'utu'uni kehe ki ai 'i he Lao'ni.
- (2) 'E ngofua ke fakahā 'i he Lao ki he Fakahū Atu ha Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga ha pa'anga fakahū atu 'a ia 'e femate'aki mo ha pa'anga mei he pa'anga hū mai kapau 'oku ngaue'aki 'a e pa'anga hū mai ko ia ki hono totongi fakafoki 'o e ngaahi fakamole 'a e polokalama patiseti 'oku kau ki ai pea 'oku ne a'usia 'a e tu'unga kuo tu'utu'uni 'e he Minisitā ki he polokalama ko ia.
- (3) Kapau ko ha fakahū atu ha pa'anga ki ha pa'anga fakahū atu haohaoa, ko e fakamole kotoa pe kuo faka'esitimeti 'a ia 'oku fekau'aki mo e fakatupu ha pa'anga hū mai mo e pa'anga hū mai kotoa pe kuo pau ke fakahā kinautolu 'i he fakamatala patiseti pea mo fakakau 'i he Lao ki he Fakahū Atu 'o e

Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga ke ne fakahā 'a e founa na'e fakapapau'i'aki 'a e fika 'o e pa'anga fakahū atu haohaoa.

- (4) 'I ha me'a 'e ngāue'aki ki ai 'a e kupu ni, kuo pau ke fokotu'u 'e he Minisitā ha ngaahi 'akauni letisia ki he ngaahi totongi femate'aki kuo ma'u pea kuo pau ke ne fakapapau'i ke toki fakangofua pe ha ngaahi fakahū atu mei he ngaahi 'akauni ko ia ki he taumu'a na'e fokotu'u ki ai 'a e ngaahi 'akauni ko ia.
- (5) Ko e tupu mo e ngaahi pa'anga kehe kuo ma'u mei hono 'inivesi 'o e ngaahi pa'anga femate'aki kuo ma'u kuo pau ke lau ia ko e toe pa'anga femate'aki.

#### 14 Taimi mo hono fakangofua 'o e Lao Fakaangaanga ki he Fakahū Atu 'a e Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga

- (1) Kuo pau ke fakahū atu 'a e Lao Fakaangaanga ki he Fakahū Atu 'a e Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga ki he Fale Alea kimu'a pea 'osi 'a e ta'u fakapa'anga kimu'a.
- (2) Kapau 'oku te'eki ai ke kamata ngaue'aki ha Lao ki hono Fakahū atu ha Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga 'o fakatatau ki he kupu-si'i (1), 'e ngofua ke tuku atu 'e he Minisitā mei he Pa'anga 'a e Pule'anga ha ngaahi pa'anga 'oku fiema'u ki hono fakahoko 'o e ngaahi sevesi 'e 'ikai ala ta'ofi 'a e Pule'anga 'i he lahi 'e 'ikai ke laka hake 'i he tu'unga 'o e ngaahi sevesi ko ia 'i he ta'u fakapa'anga kimu'a ki ha vaha'a taimi 'o a'u ki he mahina 'e 3 pe kae'oua ke kamata ngaue'aki 'a e lao ki hono fakahū atu 'o e Pa'anga ko ia, ko fe pe 'e 'uluaki hoko.
- (3) Kuo pau ki he Minisitā, 'i hono kamata ngaue'aki ha Lao Fakaangaanga ki hono Fakahū Atu ha Pa'anga ki he Ngaue 'a e Pule'anga, ke ne faka'atā ha pa'anga ki he ngaahi Vouti takitaha 'o fakatatau ki he ngaahi fakafuofua fekau'aki mo e fehū'aki 'a e pa'anga 'a ia kuo felotoi ki ai 'a e Minisitā 'oku ne tokanga'i 'a e Vouti mo e Minisitā, pe kapau 'oku 'ikai ke lava ha felotoi 'i he tu'utu'uni 'e he Kapineti.

### KONGA IV - PA'ANGA 'A E PULE'ANGA, SINO'I PA'ANGA 'A E PULE'ANGA MO E PA'ANGA TALASITI

#### 15 Ko e Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga

Kuo pau ke 'i ai ha Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga 'a ia kuo pau ke kau ai —

- (a) ha ngaahi pa'anga 'e ala fakahā 'e he Minisita ko ha kongā 'o e Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga;
- (b) ha sino'i pa'anga mavahe kotoa pe, 'akauni si'i kuo fokotu'u 'i ha Lao kehe ke hoko ko ha kongā 'o e Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga; mo e



- (c) ki he ngaahi taumu'a faka'akauni pe, ko ha fa'ahinga sino'i pa'anga tokoni mei muli ke langalanga hake 'a e Pule'anga 'a ia 'oku pule'i mo tukuange atu 'e ha kautaha sino'i pa'anga tokoni mei muli 'i he Pule'anga, 'i tu'a 'i he sisitemi faka'akauni 'a e Pule'anga.<sup>13</sup>

## 16 Ngaue'aki 'a e pa'anga 'a e Pule'anga

- (1) Ko e pa'anga 'a e Pule'anga ko e koloa ia 'a e Pule'anga.
- (2) Ko e pa'anga 'a e Pule'anga, kuo pau tukukehe ka 'i ai ha tu'utu'uni ki ai 'i he Lao'ni, ke totongi atu ia ki ha ngaahi 'akauni pangike 'e vahe'i 'e he Minisitā ki he taumu'a ko ia pea ko e ngaahi 'akauni ko ia kuo pau ko e kongia ia 'o e Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai ke fakaava pe ngaue'aki ha 'akauni pangike ki hono fakahū mo toho ha pa'anga 'a e pule'anga 'o 'ikai ha fakamafai mahino pe fakatatau ki ha ngaahi tu'unga 'e tu'utu'uni 'e he Minisitā pea 'e ngofua ke hiki 'e he Minisitā ha pa'anga mei he loto Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga mei ha 'akauni 'e taha ki ha 'akauni kehe.
- (4) Kuo pau ke ta'ofi 'e he ngaahi Potungāue kotoa pe 'enau fakalele ha 'akauni pangike 'i loto 'i he mahina 'e taha mei he 'aho kamata 'o e Lao ni, tukukehe 'o fakatatau ki he kupusi'i (3).
- (5) 'E ngofua ke fekau'i 'e he Minisitā 'i he tohi 'a e pule 'o ha pangikē 'oku ngāue 'i Tonga ni ke ne fakahā 'a e ngaahi lekooti 'o e ngaahi 'akauni 'i he'ene pangikē 'a ia 'oku ngaue'aki 'e ha Potungāue, pea i he'ene ma'u ha fekau pehe, kuo pau ke fai pau ki ai 'a e pule.

## 17 Pisinisi fakapangike 'a e Pule'anga

- (1) 'E ngofua ke felotoi 'a e Minisitā mo ha pangike 'i Tonga pe 'i muli 'i ha ngaahi tu'utu'uni mo ha ngaahi tu'unga ki hono fakahoko 'o e pisinisi fakapangike 'a e Pule'anga, 'o kau ai ha ngaahi fokotu'utu'u ki ha ngaahi fakahū pa'anga ke fai fakatatau ki he Lao ni pea ki ha tupu 'e totongi 'e he pangike ki he ngaahi palanisi 'i ai.
- (2) Ko ha fakahū pa'anga fakapangike pehe kuo pau ko ha 'inivesi kuo fakangofua.
- (3) Ko e pangike kotoa pe 'oku tauhi ai ha fa'ahinga 'akauni pe 'a e Pule'anga kuo pau ke ne 'oatu ki he Potungāue pea ki he 'Ofisa 'Atita, ha ngaahi fakamatala ki he ngaahi 'akauni ko ia 'a ia 'e fiema'u 'e he Minisitā pe ko e 'Atita Seniale.
- (4) 'E ngofua ke fai 'e he Minisitā ha ngaahi fokotu'utu'u mo ha pangike ki hono ma'u mai, tauhi, totongi mo hono fehū'aki 'o e pa'anga 'a e pule'anga 'i loto pe 'i tu'a mei Tonga.

**18 Ngofua ke 'inivesi 'a e ngaahi palanisi**

- (1) 'E ngofua ke 'inivesi 'e he Minisitā ha palanisi pe ha kongā 'o ia 'o e Pa'anga 'a e Pule'anga, ki ha vaha'a taimi 'oku ne pehe 'oku taau 'i ha pangike pe pea 'i ha ngaahi malu'i kehe pehe 'a ia 'e ala fakahā 'e he Minisitā ko ha ngaahi 'inivesi kuo fakangofua 'o fakatatau ki he ngaahi fokotu'utu'u fakapa'anga 'a e Pule'anga.
- (2) Kuo pau ke kuletiti ki he Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga ha tupu 'e ma'u mei he ngaahi 'inivesi pea 'e ngofua ke ngaue'aki pe ia 'o fakatatau ki ha Lao ki hono fakahū atu ha Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga.
- (3) 'E ngofua ki he Minisitā ke ne fakatau atu pe ke ne lilu pa'anga ha ngaahi malu'i, pea kuo pau ke totongi 'a e pa'anga ko ia ki he Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga 'o kuletiti ki he pa'anga totonu 'a ia 'oku kau ki ai.

**19 'Imipelesi**

- (1) 'E ngofua ki he Minisitā 'i ha ngaahi me'a te ne fakakaukau 'oku taau, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke ne fakamafai'i ke fakaava ha 'akauni 'imipelesi 'i ha pangike pea kuo pau ke faka'ilonga'i 'a e 'akauni ko ia ko e 'akauni ia 'a e Pule'anga.
- (2) Kuo pau ke toki toho pe 'a e 'akauni 'imipelesi 'e ha 'imipelesiti mo ha 'ofisa kehe 'e taha 'e vahe'i 'e he Minisitā 'i he tohi.
- (3) 'E ngofua ke 'oatu ha pa'anga mei he Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga 'i he founga 'imipelesi 'i he hingoa 'o e Pule'anga.
- (4) Ko ha pa'anga 'oku fiema'u ke 'oatu 'i he founga 'imipelesi kuo pau ke totongi ia mei he Polokalama pe mei ha ma'u mafai kehe ki he ngaahi ngāue 'oku fiema'u.
- (5) 'E ngofua ki he Minisitā ke ne totongi ha pa'anga 'o ngāue'aki ha founga imipelesi fakalukufua mei ha pa'anga felave'i pe 'akauni felave'i ka 'ikai mei he polokalama pe mafai kehe, pea kuo pau ko e totongi 'o e pa'anga koia ke 'ave ia ki he polokalama pe mafai kehe 'a ia 'oku ngāue'aki ki he taumu'a 'a e totongi 'a e pa'anga koia.
- (6) Ko e pa'anga kuo 'oatu 'i he founga 'imipelesi fakalukufua kuo pau 'e 'ikai ke laka hake ia 'i ha fa'ahinga taimi pe 'i he peseti 'e 10 'o e lahi fakakatoa 'o e ngaahi pa'anga kuo fakahū atu 'e he ngaahi Lao ki hono Fakahū Atu ha Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga kotoa pe ki he ta'u fakapa'anga lolotonga ko ia.

**20 Totongi 'ikai ha tali totongi**

'E ngofua ki he Minisitā, 'i hano fakamo'oni'i kuo mole pe kuo faka'auha ha ngaahi tali totongi pe ha ngaahi pepa kehe, ke ne tu'utu'uni ke fakangofua ke fai ha totongi 'o e pa'anga 'a e pule'anga 'o 'ikai 'oatu ha tali totongi pe ha ngaahi pepa kehe.

**21 Ngaahi totongi fakafoki mo e ngaahi fakatonutonu**

- (1) 'E ngofua ke ne totongi fakafoki ha fakamole fakalao, 'i loto 'i he ta'u 'e nima mei hono totongi atu ha pa'anga ki he Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga, 'a e kotoa pe ha kongā 'o e pa'anga ko ia 'a ia na'e 'ikai ke totongi fakalelei atu ki he Pule'anga, 'o tatau ai pē pe na'e 'osi fai ha kole ki ha fakafoki pehe.
- (2) Kuo pau ke lekooti 'e he Minisitā 'a e totongi 'o e pa'anga 'i he vouti totonu, ma'u mafai kehe, sino'i pa'anga pe 'akauni.
- (3) 'E ngofua ke fakatonutonu 'e he Minisitā 'a e lekooti ke fakahā ai 'a e tu'unga totonu kapau na'e 'i ai ha fehalaaki 'i he lahi 'o ha mo'ua ki he Pule'anga pe 'i he hingoa 'o e taha 'oku mo'ua ki ai 'a e Pule'anga.

**22 Pa'anga talāsiti**

- (1) 'E ngofua ki he Minisitā ke ne fokotu'u ha ngaahi 'akauni talāsiti 'i he lao ni pe ngaahi lao kehe pea ko e ngaahi pa'anga talāsiti kotoa pe kuo pau ke totongi ia ki he ngaahi 'akauni talāsiti ko ia.
- (2) Kuo pau ki he Sekelitali pa'anga pe 'ofisa fe'unga 'o e kautaha 'oku ne tokanga'i 'a e 'akauni ke ne teuteu ma'ae 'akauni talāsiti taki taha ha tohi ngaue kuo fakamo'oni ki ai 'a e taha ko ia, 'o fakahā atu ai 'a e ngaahi me'a ni —
  - (a) 'a e hingoa 'o e 'akauni;
  - (b) ha kole ki hono fokotu'u 'o e 'akauni;
  - (c) hingoa 'o e Potungāue pe kautaha 'oku ne ngaue'aki 'a e 'akauni;
  - (d) ha ngaahi fiema'u fakalao;
  - (e) 'a e ngaahi hingoa mo e ngaahi lakanga 'o 'ikai si'i hifo 'i ha 'ofisa fakamafai 'e ua;
  - (f) 'a e taumu'a 'o e 'akauni;
  - (g) 'a e ma'u'anga pe ngaahi ma'u'anga 'o e ngaahi pa'anga ke fakahū ki he 'akauni;
  - (h) 'a e ngaahi fa'ahinga 'o e fakamole kuo fakamafai ke totongi mei he 'akauni;
  - (i) ha ngaahi tu'unga pau; mo e
  - (j) ngaahi tu'utu'uni ki hono tuku atu 'o e ngaahi pa'anga 'i he fakakakato 'o e taumu'a ko ia pe ko e tapuni 'o e 'akauni.
- (3) Kuo pau ki he Minisitā ke ne fakamo'oni 'a e fakangofua pe 'ikai fakangofua 'o e kole 'i he fofonga 'o e tohi ngaue, ka kuo pau ke 'ikai ta'e tali 'e he Minisitā 'a e kole 'o kapau ko e pa'anga kuo 'osi ma'u 'e he Potungāue pea ko e pa'anga talāsiti 'i hono faka'uhinga 'i he lao ni.
- (4) 'I hono fakangofua, kuo pau ke hoko 'a e tohi ngāue ko e aleapau ki hono ngaue'aki 'o e 'akauni ko ia 'a ia 'e fokotu'u leva.

## KONGA V - NŌ, NGAARI NŌ PA'ANGA, MO E NGAARI MALU'I

### 23 'E ikai nō 'a e Pule'anga kehe mei he Lao'ni

'E ngofua pe ki he Pule'anga ke nō 'i he fakamafai 'o e Lao ni pe ha toe Lao kehe 'oku ne fakamafai ia ki ai.

### 24 Founa mo e fakamo'oni 'o e aleapau nō pa'anga

Ko e nō kotoa pe 'i he Konga ni kuo pau ke 'i he hingoa 'o e Pule'anga, pea kuo pau ki he Minisitā ki mu'a pea ne fakahoko ha fa'ahinga aleapau ke nō pa'anga 'i he Konga ni, ke ne ma'u 'a e fakangofua 'a e Kapineti.<sup>14</sup>

### 25 Mafai ke fakahoko ngaahi nō pa'anga

- (1) 'E ngofua ki he Minisitā ke ne nō mei ha fa'ahinga ma'u'anga 'i loto pe mei tu'a he Fonua, ha ngaahi pa'anga 'oku 'ikai laka hake hono fakakatoa 'i he \$15,000,000 'i ha ta'u fakapa'anga, ha toe ngaahi pa'anga kehe 'a ia 'e ala tu'utu'uni 'e ha tu'utu'uni 'a e Fale Alea.
- (2) Ko ha ngaahi nō kuo fakataumu'a ki hono pule'i 'o e fehū'aki 'a e pa'anga 'i loto 'i ha ta'u fakapa'anga pea kuo totongi 'i he ta'u fakapa'anga ko ia, kuo pau 'e 'ikai kau ia 'i hono fika'i 'o e fakangatangata kuo hilifaki 'e he kupusi'i (1).
- (3) Ko e ngaahi nō kotoa pe kuo fakahoko 'e he Pule'anga 'i ha ta'u fakapa'anga mo hono ngaahi tu'utu'uni mo e tu'unga felave'i mo ia, kuo pau ke lipooti 'i he fakamatala Patiseti 'oku 'oatu ki he Fale Alea ki he ta'u fakapa'anga hoko mai.

### 26 Ngaahi nō pa'anga ki he Pule'anga

- (1) Ko e pa'anga kotoa pe kuo ma'u 'e he Pule'anga mei he aleapau no pa'anga kuopau ke —
  - (a) fakamole fakalao;
  - (b) totongi atu mo 'eke ki he 'akauni ko ia 'o fakatatau ki he felotoi 'i he vaha'a 'o e Pule'anga mo e tokotaha 'oku ne 'oatu 'a e nō;
  - (c) ngaue'aki ki he ngaahi taumu'a na'e 'uhinga ki ai 'a e nō.
- (2) Kuo pau ko e kotoa pe 'o e tefito'i pa'anga, tupu mo e pa'anga 'oku ma'u mai 'i he aleapau nō pa'anga 'e hoko ia ko e mo'ua 'i he pa'anga fakapule'anga 'o Tonga pea 'i he Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga pe ki ha sino'i pa'anga pe 'akauni 'e tu'utu'uni 'e he Minisitā, pea kuo pau ko e fakamole fakalao ia 'e ma'u mai 'i he taimi pe ngaahi taimi 'e tu'utu'uni 'e he aleapau nō pa'anga.

- (3) Kuo pau 'e 'ikai foaki pe lesisita 'e he Minisitā ha ponite, 'o fakatatau ki ha nō pa'anga kuo fakahoko 'i he kupu ni, tukukehe 'o kapau 'e 'i ai ha tu'utu'uni kehe 'a e Kapineti.<sup>15</sup>

## 27 Ngaahi alepau nō pa'anga fekau'aki

- (1) 'E ngofua ki he Pule'anga ke ne 'oatu ki ha sino kehe 'i ha alepau nō pa'anga fekau'aki, ki he taumu'a kuo tu'utu'uni 'e he tefito'i alepau nō pa'anga kuo fakahoko 'i he lao ni.
- (2) 'I he'ene fe'unga, kapau 'e fakahoko 'e he Pule'anga' ha alepau nō pa'anga fekau'aki 'i he kupusi'i (1) kuo pau ke ne fakapapau'i 'oku' ne ma'u ha koloa malu'i fe'unga ki he nō pa'anga.
- (3) Ko e toe nō atu kotoa 'e fakahoko 'e he Pule'anga 'i ha ta'u fakapa'anga, pea mo e ngaahi tu'utu'uni mo e tu'unga felave'i, kuo pau ke fakahā ia 'i he fakamatala Patiseti 'e 'oatu ki he Fale Alea 'i he ta'u fakapa'anga hoko mai.

## 28 Ngaahi sitoka, ngaahi pōnite, mo e ngaahi tohi fakamo'oni fakapapau

- (1) Kuo pau ki he Pule'anga, 'i ha'ane taumu'a ke ma'u mai ha pa'anga nō 'aki hano tuku atu 'o ha ngaahi sitoka, ngaahi pōnite pe ngaahi tohi fakamo'oni fakapapau, ke ne fakahoko eni 'o fakatatau ki ha ngaahi Tu'utu'uni 'e fa'u 'i he Lao'ni.
- (2) Kuo pau 'e hoko 'a e tefito'i pa'anga mo e tupu 'oku fakafofonga'i 'e he ngaahi sitoka, ngaahi pōnite mo e ngaahi tohi fakamo'oni fakapapau kuo tuku atu 'i he kupu ni, ko ha kongia ia 'o e mo'ua 'a e Pule'anga.

## 29 Ngaahi tohi pa'anga faka-Fale Pa'anga

- (1) 'E ngofua ki he Minisita ke ne nō ma'ae Pule'anga 'aki hano tuku atu 'o ha ngaahi Tohi Pa'anga faka-Falepa'anga pea kuo pau ke ne fakahoko eni 'o fakatatau ki ha ngaahi Tu'utu'uni 'e fa'u 'i he Lao'ni.
- (2) Kuo pau 'e hoko 'a e tefito'i pa'anga mo e tupu 'oku fakafofonga'i 'e he ngaahi Tohi Pa'anga faka-Falepa'anga kuo tuku atu 'i he kupu ni, ko ha kongia ia 'o e mo'ua 'a e Pule'anga'.

## 30 Mo'ua 'a e Pule'anga

Kuo pau 'e 'ikai mo'ua 'a e Pule'anga ke tokoni atu ki hono totongi 'o ha fa'ahinga mo'ua tukukehe 'o kapau 'oku mo'ua ke ne tokoni 'i ha Lao, pe 'i ha malu'i pe fakapapau ke malu'i 'oku foaki 'i he Lao'ni.

**31 Mafai ke foaki ha malu'i mo e fakapapau ke malu'i**

- (1) 'E ngofua ki he Minisitā, fakatatau ki he kupusi'i (2), ke ne foaki ha malu'i 'i ha tohi pe fakapapau ke malu'i 'o makatu'unga 'i ha ngaahi tu'utu'uni mo tu'unga 'e pehe 'e he Minisitā 'oku taau, 'o fakatatau ki ha fakahoko ngāue 'a ha taha, kautaha pe pisinisi 'a e Pule'anga, ka 'e ngofua pe 'o kapau —
- (a) 'e tomu'a ma'u 'a e fakangofua 'a e Kapineti;<sup>16</sup>
- (b) ko e tu'unga fakakatoa 'o e ngaahi malu'i mo fakapapau ke malu'i kuo foaki 'i ha ta'u fakapa'anga pea 'oku te'eki ai ngaue'aki, 'oku 'ikai laka hake 'i he pēseti 'e 5 'o e Sino'i Pa'anga 'o e Pule'anga Tonga 'a ia kuo fakahū atu; pea
- (c) fakatatau ki ha'ane a'usia 'a e ngaahi fiema'u 'o ha "inivesi kuo fakangofua."

Kapau 'e fakakaukau 'a e Minisitā 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga makehe 'e taau ai ha fakalaka 'i he fakangatangata kuo hilifaki 'e he palakalafi (b) 'o e kupusi'i ni, kuo pau ke ne kole ki he Kapineti, 'a ia te ne ala foaki ha fakangofua pau ki he fakalaka ko ia.<sup>17</sup>

- (2) Kuo pau ki he Minisitā ke ne fakahā ha malu'i pe fakapapau ke malu'i ki he Fale Alea 'i loto 'i he 'aho 'e 28 pe, kapau 'oku 'ikai ke ngāue 'a e Fale Alea, 'i he kamata'anga 'o e to'u Fale Alea hono hoko.
- (3) 'I ha ma'u 'e he Minisitā ha fakangofua pau mei he Kapineti ke ne fakalaka 'i he fakangatangata 'oku hilifaki 'e he kupusi'i (1)(b), kuo pau ke ne fakakau 'a e ngaahi 'uhinga 'i he'ene fakamatala ki he Fale Alea 'i he kupusi'i (2).<sup>18</sup>
- (4) Kuo pau ke hoko ha pa'anga kuo totongi 'e he Pule'anga 'i ha malu'i pe fakapapau ke malu'i 'i he kupu ni ko ha fakamole fakalao pea kuo pau ko e pa'anga ko eni 'e totongi ki he Pule'anga 'e he taha, kautaha pe pisinisi 'a e Pule'anga 'a ia ne foaki ki ai 'a e malu'i pe fakapapau ke malu'i.

**32 To'o mo e tukuange 'a e koloa malu'i ki he Pule'anga**

- (1) 'I ha to'o ha koloa malu'i koe'uhi ko hano tomu'a 'oatu ha pa'anga 'a e Pule'anga, pea tukukehe kapau 'oku 'i ai e tu'utu'uni makehe 'a e Lao 'oku fakamafai 'a hono tomu'a 'oatu, kuo pau ke foaki pea to'o 'a e koloa malu'i 'i he hingoa 'a e Pule'anga.
- (2) Kapau 'oku 'i ai ha koloa malu'i 'oku ma'u 'e he Pule'anga ki he lolotonga ni, neongo 'o kapau na'e ma'u kimu'a pe kimui 'i he kamata 'a e Lao ni, 'e ngofua ki he Minisitā ke ne fakahoko 'a e ngaahi mafai, fatongia mo totonu ma'ae Pule'anga, pea ke ne fakakakato mo fakahoko ha mo'ua fekau'aki mo e koloa malu'i 'a ia 'e ala fakahoko 'e he Pule'anga.
- (3) Kuo pau ko ha tohi 'oku pehe na'e fakahoko 'e he Minisitā 'i he Lao ni, 'e lau ia na'e fakahoko totonu ma'ae pea te ne ha'i 'a e Pule'anga.

**33 Fakamole ki hono malu'i 'o e ngaahi malu'i 'a e Pule'anga**

- (1) Fakatatau ki he Konga III pea ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e kupu ni, 'e ngofua ke fakamole ha pa'anga mei ha sino'i pa'anga pe 'akauni 'i he Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga ki hono malu'i, fakatolonga mo fakalelei'i 'o ha koloa fakakelekele pe fakataautaha 'a ia ko ha koloa malu'i na'e 'inivesi ki ai ha pa'anga mei he sino'i pa'anga pe 'akauni ko ia, neongo pe na'e fakahoko kimu'a pe kimui 'i he kamata 'a e Lao ni.
- (2) 'E ngofua ke ngaue'aki 'a e mafai kuo foaki 'e he kupu ni neongo hano ngaue'aki kimu'a 'o ha mafai ke fakatau atu pe mafai ke ma'u fekau'aki mo e koloa mokisi.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai fakamole ha pa'anga 'i he kupu ni, ta'e 'i ai 'a e fakangofua mei he Minisitā 'i hano fale'i 'e he Minisitā Fekau'aki.
- (4) Ko e kupu ni 'oku ne tanaki atu kae 'ikai ke fetongi'aki ha mafai pe fakamafai kuo foaki kehe mei he kupu ni.

**34 Lesisita 'o e ngaahi nō mo e ngaahi malu'i**

Kuo pau ki he Minisitā ke ne tauhi ha lesisita 'o e ngaahi nō pa'anga, ngaahi nō pa'anga fekau'aki, ngaahi malu'i pe ngaahi fakapapau ke malu'i 'a ia 'oku kau ki ai 'a e Pule'anga.

**KONGA VI - LIPOOTI FAKAPA'ANGA****35 Ngaahi fakamatala fakapa'anga**

- (1) Kuo pau ki he Minisitā 'o 'ikai ke tomui ange 'i he mahina 'e 6 hili 'a e ngata'anga 'o e ta'u fakapa'anga ke ne teuteu mo fakahū atu ki Fale Alea 'a e fakamatala fakapa'anga ki he ta'u ko ia, pea kapau 'oku 'ikai ke ngāue 'a e Fale, 'i he kamata'anga 'o e to'u Fale Alea hono hoko.
- (2) (a) Kuo pau ki he Minisitā ke ne hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala fakapa'anga kuo fakahū atu ki he Fale Alea 'i he kupusi'i (1), ki he 'Atita Seniale 'i he taimi tatau 'oku fakahū ai ki Fale Alea.
- (b) Kuo pau ki he 'Atita Seniale ke ne vakai'i e ngaahi fakamatala fakapa'anga pea 'oatu ki he Minisitā ha lipooti 'i he tohi ke fakahū ki he Fale Alea 'o fakahā ai 'a 'ene fakafuofua ki he ngaahi fakamatala fakapa'anga pe kuo —
  - (i) teuteu'i kinautolu 'o fakatatau ki he Lao ni pe ki ha ngaahi Lao felave'i kehe; mo
  - (ii) nau fakahā totonu 'a e ngaahi me'a 'oku fiema'u 'e he Lao ni pe ngaahi Lao ko ia.

- (3) Kapau 'oku 'ikai ke lava ke lipooti 'a e 'Atita Seniale 'i he ngaahi tu'unga kuo tu'utu'uni 'e he kupu ni, kuo pau ke ne fakahā 'a e ngaahi 'uhinga pea kapau 'oku tui 'a e 'Atita Seniale na'e 'ikai ke ne ma'u kakato 'a e ngaahi fakamatala mo faka'uhinga na'e fiema'u kuo pau ke ne 'oatu ha fakaikiiki 'a e ngaahi tonounou ko eni.
- (4) Kuo pau ke fakafoki 'a e lipooti 'a e 'Atita Seniale ki he Minisitā 'o 'ikai ke tomui ange 'i he mahina 'e 8 mei he ngata'anga 'o e ta'u fakapa'anga 'oku 'uhinga ki ai, pea kuo pau ki he Minisitā ke ne fakahū leva ki he Fale Alea 'a e lipooti, pea kapau 'oku 'ikai ke ngāue 'a e Fale, 'i he kamata'anga 'o e to'u Fale Alea hono hoko.
- (5) Kuo pau ki he Minisitā ke ne pulusi 'aki ha Fanongonongo 'i he Kāsete, 'a e ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e lipooti 'a e 'Atita Seniale.
- (6) 'E ala fakangofua 'e he Fale Alea ha toe taimi 'a ia 'e fiema'u ki hano teuteu mo fakahū atu ki he Fale 'a e ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e lipooti 'a e 'Atita Seniale 'o kapau kuo fakamahino 'e he Minisitā 'oku 'i ai e 'uhinga mahu'inga ki ai.

### 36 Ngaahi fakama'opo'opo fakakuata

- (1) Kuo pau ki he Minisitā 'i loto 'i he mahina 'e taha mei he ngata'anga 'a e kuata takitaha, tukukehe 'a e kuata faka'osi 'o e ta'u fakapa'anga takitaha, ke ne teuteu mo 'oatu ki he 'Atita Seniale ha fakama'opo'opo 'o e ngaahi pa'anga ma'u mai mo e totongi mei he Sino'i Pa'anga 'a e Pule'anga mei he kamata'anga 'o e ta'u fakapa'anga ki he ngata'anga 'o e kuata ko ia.
- (2) Ko e fakama'opo'opo takitaha pehe hili hano fakamo'oni'i 'e he 'Atita Seniale, kuo pau ke fakafoki ki he Minisitā 'o 'ikai ke tomui ange 'i he mahina 'e 2 mei he ngata'anga 'o e kuata 'oku 'uhinga ki ai pea kuo pau ki he Minisitā ke ne pulusi leva 'i he Kāsete 'a e fakama'opo'opo kuo fakamo'oni'i ko ia.

### 37 Ke kau 'a e totongi 'i he ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e ngaahi fakama'opo'opo

- (1) Ko e ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e ngaahi fakama'opo'opo fakakuata 'oku fiema'u 'i he Lao ni, kuo pau ke kau ai 'a e ngaahi totongi kotoa kuo fakamafai 'e he Minisitā 'i he vaha'a taimi 'oku 'uhinga ki ai 'a e ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e ngaahi fakama'opo'opo ko ia.
- (2) Ko e ngaahi 'imipelesi kuo te'eki ai ke lau 'i he ngata'anga 'o ha kuata kuo pau 'e 'ikai ke kau 'i he ngaahi totongi ka kuo pau ke fakahā ia ko e palanisi 'oku kei ma'u.



**38 Ngaue faka'akauni 'oku ngaue'aki fakalukufua**

Kuo pau ko e ngaahi lipooti fakapa'anga, ngaahi fakamatala fakapa'anga, ngaahi fakamatala felave'i mo e founa ngaue faka'akauni 'oku fiema'u 'i he Lao ni, 'e fakatatau ia ki he ngaue faka'akauni 'oku ngaue'aki fakalukufua.

**KONGA VII - NGAHI HIA MO E TAUTEA****39 Ngaahi hia mo e tautea**

(1) Ko ha taha 'oku —

- (a) 'ikai ke ne tali ke, pe 'oku 'ikai ke ne fakahoko 'i he 'ilo pau ke, 'alu ki ha feitu'u pea 'i ha taimi 'e fiema'u 'e he Minisitā pe 'e ha taha kuo ne fakanofu 'i he kupu 6(2), 'o fekau'aki mo ha sivi pe fekumi 'i he Lao ni;
- (b) 'ikai ke ne tali ke, pe 'oku 'ikai ke ne fakahoko 'i he 'ilo pau ke 'oatu ha ngaahi lekooti 'oku ne ma'u 'i hano fiema'u 'i he Lao ni;
- (c) 'ikai ke ne tali ke, pe 'oku 'ikai ke ne fakahoko 'i he 'ilo pau ke totongi ha pa'anga 'a e Pule'anga pe pa'anga talāsiti ki he 'akauni pe sino'i pa'anga ke totongi ki ai;
- (d) 'ikai ke ne tali ke, pe 'oku 'ikai ke ne fakahoko 'i he 'ilo pau ke, 'oatu ha lipooti 'oku fiema'u 'i he Lao ni;
- (e) ne fakahoko 'i he 'ilo pau pe 'i he ta'etokanga 'o ne 'oatu ha fakapapau pe fai ha fakamole 'oku hulu, mei ha sino'i pa'anga 'oku ne tokanga'i;
- (f) ne fakahoko 'i he 'ilo pau ha fakamatala pe fuakava 'oku loi, pe 'oku ne 'oatu ha tohi fakamo'oni 'oku loi 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e Lao ni;
- (g) ne fakahoko ha ngāue 'a ia ko hono taumu'a ke ma'u —
  - (i) ha totongi ta'etotonu mei ha pa'anga 'a e Pule'anga pe ha pa'anga talāsiti;
  - (ii) ke ngaue'aki ta'etotonu ha koloa 'a e Pule'anga pe ha ngaahi ma'u'anga pa'anga 'a e Pule'anga; pe
  - (iii) ke 'ikai fakahoko 'i he 'ilo pau ha fatongia kuo hilifaki ki he taha ko ia 'i he Lao ni; pe
- (h) ne 'oatu 'i he 'ilo pau ha fakamatala 'oku loi;

'oku'ne fakahoko ha hia pea 'e ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'e 'ikai laka hake 'i he \$4,000 pea kapau ko ha sino fakakautaha ki ha tautea pa'anga 'oku 'ikai laka hake 'i he \$50,000.<sup>19</sup>

- (2) 'I hano fakahoko 'e ha sino fakakautaha ha hia 'i he Lao ni, kuo pau ko e talekita, 'ofisa pule, sekelitali kotoa pe, pe 'ofisa kehe kotoa 'o e sino fakakautaha, ke nau halaia ki ha hia tukukehe kapau 'oku lava 'e he tokotaha ko ia 'o fakapapau'i fakatatau ki he fiema'u 'a e Fakamaau'anga —

- (a) na'e fakahoko 'a e hia 'ikai ke 'ilo pe loto ki ai 'a e tokotaha ko eni;
  - (b) na'e 'ikai ko ha ola 'o ha ta'etokanga hulu 'a e tokotaha ko eni; pe
  - (c) na'e fakahoko 'e he tokotaha ko eni 'a e ngaahi ngāue fakapotopoto taha na'e ala lava ke ta'ofi 'a hono fakahoko 'o e hia.
- (3) 'E ngofua ki he 'Ateni Seniale ke ne fai ha faka'ilo sivile ki ha taha 'oku, 'i hano maumau'i 'a e kupu' ni, ne tali pe tokoni ki ha taha kehe ke ne tali ha pa'anga 'a e Pule'anga pe ma'u 'anga pa'anga 'a e Pule'anga koe'uhi ke fakafoki mai 'a e pa'anga 'a e Pule'anga pe ma'u'anga pa'anga 'a e Pule'anga ko ia pe ko hano mahu'inga tatau.

#### 40 Tautea'i 'o e kau 'ofisa tali ui

- (1) Ki he taumu'a 'o e Lao'ni, 'oku 'uhinga 'a e "sino fakamafai ki he fakanofu" ki he sino fakamafai 'oku ne fakanofu 'a e 'ofisa tali ui.
- (2) Kapau 'e fakamafai 'e ha 'ofisa tali ui ha fakamole pe fakapapau 'o ha pa'anga 'o laka hake 'i he ngata'anga kuo fakangofua ki ha polokalama, 'e ngofua ki he sino fakamafai ki he fakanofu ke ne fakanofu fakataimi mei he ngaue 'a e 'ofisa tali ui pea 'ikai ke vahe 'o kamata mei he 'aho na'e fakamo'oni ai 'a e Minisitā ki he fakamole pe fakapapau ta'efakamafai ko ia.
- (3) 'E ngofua ki ha 'ofisa tali ui kuo fakanofu fakataimi mei he ngāue 'i he kupusi'i (2) ke ne fai ha fakamatala tohi 'i loto 'i he 'aho 'e 14 ki he sino fakamafai ki he fakanofu ki he ngaahi 'uhinga na'e fakahoko ai 'a e fakamole pe fakapapau ta'efakamafai ko ia.
- (4) 'I he hili 'a e 'aho 'e 14 mei he 'aho hono fakanofu fakataimi mei he ngaue, 'e ngofua ki he sino fakamafai ki he fakanofu, hili hono vakai'i 'o ha fakamatala kuo fai 'i he kupusi'i (3), ke ne fakafoki 'a e fakanofu fakataimi pe te ne fakangata 'a e ngāue 'a e 'ofisa tali ui.

## KONGA VIII - NGAahi KUPU KI HE NGAahi ME'A KEHE

#### 41 Ngaahi mole 'ikai ala fakafoki

- (1) Kuo pau ki ha 'ofisa tali ui ke ne fakahā leva ki he Sekelitali Pa'anga —
  - (a) ha mole pe tōnounou 'i he pa'anga 'a e Pule'anga;
  - (b) ha ngaahi pa'anga 'e 'ikai toe ala totongi fakafoki mai;
  - (c) ha ngaahi mo'ua pe totongi hulu 'e 'ikai toe ala totongi fakafoki mai;
  - (d) 'a e fakamahu'inga 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga 'a e Pule'anga kuo mole, tonounou, tu'utu'uni ke 'ikai ngaue'aki, 'ikai toe ala fakatonotonu, pe kuo 'ikai toe ngaue'aki; mo e
  - (e) ngaahi 'inivesi kuo 'ikai toe ala fakafoki.

- (2) 'E ngofua ki ha Sekelitali Pa'anga, hili ha fekumi 'oku ne fakakaukau 'oku fiema'u 'i ha me'a pau —
- (a) ke ne fakangofua hano lau 'o ha mole ko ha mole 'ikai ala fakafoki ki ha pa'anga 'oku 'ikai laka hake 'i he \$5,000; pe
- (b) ke ne 'oatu ki he Minisitā ha me'a 'oku laka hake ai 'a e mole 'i he \$5,000 pe kapau 'e laka hake 'i he \$10,000 'a e mole 'ikai ala fakafoki kuo lipooti 'e ha 'ofisa tali ui 'e taha.
- (3) 'E ngofua ki he Minisitā, 'i ha me'a kuo 'oatu ki ai 'e he Sekelitali Pa'anga ke ne —
- (a) fakangofua hano lau 'o ha mole ko ha mole 'ikai ala fakafoki ki ha pa'anga 'oku 'ikai laka hake 'i he \$10,000; pe
- (b) 'i ha me'a e laka hake 'a e pa'anga 'i he \$10,000, ke ne 'oatu ki he Kapineti ki ha tu'utu'uni.
- (4) Kuo pau ko e pa'anga kotoa kuo fakangofua 'e he Sekelitali Pa'anga, Minisitā pe Kapineti' ko ha mole 'ikai ala fakafoki 'e lipooti ia 'i he ngaahi fakamatala fakapa'anga.

#### 42 Minisitā ke ne tokanga'i hono totongi 'a e vahenga 'a e Kau Ngāue 'a e Pule'anga

- (1) Ko e Minisita te ne tokanga'i —
- (a) 'a hono totongi 'a e vahenga ke ma'u 'e he kau ngāue 'a e Ngāue 'a e Pule'anga 'o fakatatau ki he ngaahi polokalama 'i he Lao ki he Fakahū Atu 'a e Pa'anga ki he Ngāue 'a e Pule'anga ki he ta'u fakapa'anga ko ia;
- (b) 'a hono fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'a e Pule'anga 'i hono tu'unga ko e pule ngāue ki hono tauhi 'o e tukuha pe ngaahi pa'anga kehe mei he vahenga ke ma'u 'e he kau ngāue ko ia 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e lao.
- (2) 'E ngofua ki he Minisitā ke ne tu'utu'uni 'i he Ngaahi Tu'utu'uni 'a e founa ki hano fakahā 'e ha taha ngāue ko ha taha ia ke ne ma'u ha vahenga pehe.
- (3) Kapau 'e 'ikai ke fakahā 'e ha taha ngāue ia 'e he founa kuo tu'utu'uni, 'e ngofua ki he Minisitā ke ne ta'ofi fakataimi 'a 'ene vahe kae'oua kuo toki fakapau'i hono hingoa.
- (4) Kapau 'e 'ikai ke 'i ai ha pa'anga 'e fakahū atu ki he ngaue 'a e Pule'anga ki hano totongi 'o e vahenga ko ia, pea 'e ta'ofi fakataimi leva 'a e fatongia 'a e tokotaha ngāue ke ne ngaue mo e fatongia 'a e Pule'anga ke ne totongi kae'oua kuo toe 'i ai ha pa'anga 'e fakahū atu ki he ngaue 'a e Pule'anga ki hano totongi 'o e vahenga ko ia, pea 'e ta'ofi fakataimi leva 'a e fatongia 'a e tokotaha ngaue ke ne ngaue mo e fatongia 'a e Pule'anga ke ne totongi kae'oua kuo toe 'i ai ha pa'anga e fakahū atu ki he ngāue 'a e Pule'anga

**43 Fakapapau ke malu'i**

Kuo pau ko e Minisitā pe ko ha taha kuo fakanofu pe fakamafai fakalao 'e he Minisitā, ke 'ikai te ne mo'ua koe'uhi ko ha'ane fakahoko ha ngaue 'i he loto ma'a, pea mo e tokanga fe'unga, 'i hono fakahoko 'o ha mafai pe fatongia 'i he Lao ni.

**44 Ngaahi tu'utu'uni**

'E ngofua ki he Minisitā ke ne fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ki hono fakahoko lelei 'o e Lao ni.

**45 Ngaahi fakahinohino faka-Fale Pa'anga**

'E ngofua ki he Minisitā ke ne 'oatu ha Ngaahi Fakahinohino faka-Fale Pa'anga 'o fakahinohino fakaikiiki ai ha ngaahi founa ngaue mo fiema'u 'oku 'ikai ke fepaki mo e Lao'ni.

**46 Ngaahi tu'utu'uni fakataimi**

- (1) Ko ha taha 'oku kau ki hono teuteu 'o e ngaahi fakamatala fakapa'anga, patiseti pe fakafuofua fakapa'anga, kuo pau 'e 'ikai halaia ki ha hia 'i he Lao ni ki ha fakahoko pe 'ikai fakahoko 'e he tokotaha ko ia ha ngaue fekau'aki mo e ngaahi tu'utu'uni lipooti 'i he Konga II mo e VI lolotonga 'a e vaha'a taimi ko e mahina 'e 12 mei he 'aho 'oku kamata ngaue'aki ai 'a e Lao ni, tukukehe kapau 'oku ha na'e ngaue 'i he 'ilo pau 'a e taha ko ia.
- (2) Kapau, 'i loto 'i he vaha'a taimi ko e mahina 'e 12 mei he kamata 'a e Lao ni, 'oku 'ikai ke 'oatu ha lipooti, fakamatala, pe fakamatala fakakakato 'oku fiema'u 'e he Lao ni 'i he 'aho totonu 'oku fiema'u ai 'e he Lao ni, kuo pau ki he Minisitā ke ne fakahā leva 'a e ngaahi 'uhinga ki he Fale Alea pea kapau 'oku 'ikai ngāue 'a e Fale, 'i he kamata'anga 'o e to'u Fale Alea hono hoko.
- (3) Ko e ngaue kotoa kuo fakahoko 'i he hingoa 'o e Minisita, Tauhi Pa'anga, pe Sekelitali Pa'anga kimu'a 'i he kamata 'a e Lao ni 'e hoko atu 'a 'ene ngaue 'o hange pe na'e fakahoko 'i he hingoa 'a e Minisitā hili 'a e kamata 'a e Lao ni.

**47 'E malohi 'a e Lao'ni**

Fakatatau ki he Konisitutone, kapau 'e 'i ai ha kupu 'o e Lao'ni 'oku fepaki mo ha lao kehe, 'e malohi 'a e kupu 'a e Lao'ni.

**48 Fakapekia mo e hoko atu**

- (1) 'Oku fakapekia heni 'a e Lao ki he Ngaahi Pa'anga 'a e Pule'anga (Vahe 64), Lao ki hono Pule'i 'o e Pa'anga 'a e Pule'anga (Vahe 65) mo e Lao ki he Nō mo e Sitoka Fakalukufua (Vahe 109).
- (2) Kuo pau ko e ngaahi lao kotoa na'e fa'u 'i he ngaahi Lao kuo fakapekia 'i he kupusi'i (1) pea na'e kei ngaue kimu'a 'i he kamata 'a e Lao ni pea 'oku 'ikai ke fepaki mo e Lao ni, ke kei hoko atu 'o hangē pe na'e fa'u 'i he Lao'ni.

---

**FAKAMATALA FAKALAHI**
<sup>1</sup> Lao 27 'o e 2002

<b>Ngaahi Lao Fakatonutonu</b>	<b>Kamata'anga</b>
Lao 1 'o e 2010	18 'o Me 2010
Lao 42 'o e 2010	24 'o Novema 2010
Lao 5 'o e 2012	30 'o Siulai 2012
Lao 6 ó e 2020	3 ó Áokosi 2020

<sup>2</sup> Lao 6 ó e 2020<sup>3</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 5 'o e 2012<sup>4</sup> Fakahū 'e he Lao 1 'o e 2010<sup>5</sup> Vakai ki he Voliume 1<sup>6</sup> Fakahū 'e he Lao 5 'o e 2012<sup>7</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 5 'o e 2012<sup>8</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 1 'o e 2010<sup>9</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>10</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>11</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>12</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>13</sup> Fakahū 'e he Lao 1 'o e 2010<sup>14</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>15</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>16</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>17</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>18</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010<sup>19</sup> Fakatonutonu 'e he Lao 6 ó e 2020